

Участь громадськості в процесі прийняття рішень на рівні територіальних громад

Анотація. Метою статті є узагальнення теоретичних основ та обґрунтування доцільності застосування інноваційних інструментів залучення громадян до процесу прийняття рішень на рівні територіальних громад, поширення практик бюджету участі, що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства. Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі методи: абстрактно-логічний; монографічний та порівняльний; графічний; метод соціологічного опитування. Обґрунтовано доцільність використання механізму партиципаторного бюджетування для територіальних громад, що сприятиме налагодженню соціального діалогу між органами місцевого самоврядування та мешканцями територіальної громади. Проведене соціологічне опитування щодо виявлення реалій активізації залучення громадськості до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади. Виявлено, що респондентів однаково хвилюють міські та особисті проблеми планування соціально-економічного розвитку території. Запропоновані інноваційні механізми громадської участі (консенсусна конференція, консультативне опитування, керована візуалізація, світове кафе, воркшоп, уяви, громадська розробка альтернатив), що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства, підвищенню рівня громадянської освіти. Ще одним інноваційним інструментом участі жителів громади в процесі прийняття рішень є громадський простір. Проведене дослідження сприяло розв'язанню поставленого завдання та обґрунтуванню доцільності застосування інноваційних інструментів участі громадськості в процесі прийняття рішень, поширенню практик бюджету участі, що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства. Сформульовані авторські висновки та рекомендації характеризуються позитивним впливом на залучення громадськості до процесу прийняття рішень, оскільки створення вищої культури прийняття рішень та активізація громадянського суспільства на рівні територіальної громади може сприяти отримуванню якісніших послуг та покращенню якості життя населення

Ключові слова: міське самоврядування, громадянське суспільство, бюджет участі, звернення громадян, громадські слухання

Вступ

Вплив суспільства на прийняття державних рішень обговорюється з ХХ століття. Сьогодні різні форми управління об'єднує необхідність прямого та централізованого залучення громадян, неурядових організацій та громадських рухів до формування та реалізації політики [[1]].

В Національній Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки визначено, що основними завданнями є створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи, формування системи інститутів громадянського суспільства, налагодження комунікацій та взаємодії між ними і владою [[2]]. Ефективна взаємодія з громадськістю також є фундаментом для формування прозорої системи децентралізованого державного управління, про що зазначено в програмі Цілей сталого розвитку України до 2030 року [[3]]. В Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади наголошено на важливості максимального залучення громадян до процесу прийняття рішень з питань місцевого управління та сприяння розвитку прямої демократії [[4]].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні наголошує, що участь громадянина має бути всеохоплюючою у веденні державних справ, у різних суспільних процесах. Громадяни мають розуміти, приймати участь в обговоренні і прийнятті рішень, що

стосуються управління і цим самим здійснювати вплив як на власне життя так і на життя громади [[5]].

Для цього потрібно громадянам бути як компетентними в громадських та політичних питаннях, так і гарантовані владою інструменти та розуміння з боку публічних менеджерів [[6]].

Вагомий внесок у дослідження громадської участі в управлінні зробили багато відомих вітчизняних та закордонних вчених. Так, на думку Шумляєвої І. [[7], с.113] визначено, що на підвищення рівня участі громадян у вирішенні питань місцевого значення в Україні значною мірою відбувається під впливом сучасних європейських тенденцій демократизації процесів управління та стимулювання участі громадян у місцевому суспільному житті. Вчена запропонувала виділяти три послідовні рівні участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Ці рівні класифікують залежно від типу відносин, ступеня участі членів територіальної громади та інтенсивності процесу (низький – базова інформація, середній – консультації з громадськістю, високий – партнерський діалог), визначення форм на кожному з них має відповідне значення.

Результати досліджень механізмів залучення громадськості до процесу прийняття рішень [[8], с.3] свідчать, що важливим елементом участі громадян у суспільно-політичному житті та процесі прийняття рішень є співпраця міської влади з громадськими об'єднаннями (громадські організації, органи самоорганізації населення, ініціативи та активісти).

На думку F. Kamberi & B. Baliqi [[1]] участь громади у прийнятті рішень вважається суттєвою характеристикою демократії і, зокрема, місцевого самоврядування. Таким чином, органи місцевого самоврядування за допомогою різних демократичних форм прагнуть залучити громаду до участі в процесі прийняття рішень. Дослідження передбачає цілісний підхід до розвитку громад у муніципалітеті, рівень участі в процесах прийняття рішень, форми комунікації між місцевою владою та громадою, а також вплив розвитку громади на розробку державної політики на місцевому рівні. Методологія, що використовується тут, зосереджена на різних дослідженнях та звітах про місцеві органи влади та громади, а також на кількісних дослідженнях вимірювання громадської думки. Загальні результати цієї роботи підкреслюють, що, хоча існують інституційні механізми участі у прийнятті рішень, спостерігається зменшення участі громади у прийнятті рішень та у процесі розробки стратегії місцевої державної політики.

Вчені M.A. Laura Jankauskaite-Jureviciene & Dr. Ausra Mlinkauskiene [[9]], переконані, що участь у процесах прийняття рішень передбачає надання громадянам, громадам, неурядовим організаціям та іншим зацікавленим сторонам можливість впливати на формування політики та законів, які їх стосуються.

У дослідженні N. Hertting & C. Kugelberg [[10]] підкреслюється роль механізмів участі як політичного ресурсу для місцевої правлячої еліти чи мера, оскільки такі механізми створюють атмосферу демократичної волі.

Позицію стосовно того, що громадська участь спрямована на підвищення ефективності управління шляхом залучення громадян у процесах формування політики управління та прийняття рішень, висловлюють вчені M.S. Nyaranga, C. Nao & D.O. Hongo [[11], с.29]. Підтримуємо думку науковців, адже така участь буде сприяти прозорості, підзвітності та ефективності будь-якого сучасного уряду. Вчені [[11]] наголошують на необхідності посилення участі громадськості шляхом створення незалежної інституції, яка керуватиме процесами участі громадськості.

Позицію стосовно участі громадськості в процесі прийняття управлінських рішень також підтримує The Food and Agriculture Organization (FAO). Так, в публікації «Citizen participation in sustainable rural development» [[12]] наголошується, що значна участь громадян потрібна для ефективного розвитку. Оскільки розвиток сільських територій є програмою, орієнтованою на людей, дуже важливо, щоб люди брали активну участь у розвитку сільських районів. Як важлива опора демократичних перетворень та перетворення

державної служби, місцеве самоврядування є тим місцем, з якого має починатися вирішення проблем демократичного розвитку. Одним із важливих способів зміцнення демократичних інституцій без послаблення виконавчої влади є забезпечення активної участі громадян у процесі розвитку села шляхом забезпечення постійного комітету місцевого самоврядування.

Незважаючи на велику кількість наукових напрацювань в даній царині, низка питань теоретичного плану щодо форм участі громадськості у процесі прийняття рішень та практичних рекомендацій на рівні територіальних громад потребує подальшого дослідження.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад щодо форм залучення громадян до вирішення проблем громад, їх правового регулювання та обґрунтування доцільності використання інноваційних інструментів громадської участі на рівні територіальних громад. Поставлена мета обумовила вирішення наступних завдань: систематизувати наукові погляди на сутність поняття «участь громадськості»; провести оцінку поширення практики партисипативного бюджетування для органів місцевого самоврядування; здійснити соціологічне дослідження з метою визначення реалій залучення громадськості до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади; обґрунтувати доцільність використання інноваційних інструментів залучення громадян до прийняття рішень на рівні територіальних громад.

Матеріали та методи

Ця стаття спрямована на консолідацію та проведення огляду літератури з метою узагальнення теоретичних засад участі громадськості в процесі прийняття рішень органами місцевого самоврядування та обґрунтування доцільності застосування інноваційних інструментів участі громадськості в процесі прийняття рішень на рівні територіальних громад, поширення практик бюджету участі, що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства.

Було проведено аналіз найважливіших нормативно-правових документів, що описують участь громадськості в процесі прийняття рішень, щоб з'ясувати шляхи, засоби та виникаючі проблеми залучення громадськості до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади. В процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний для обґрунтування методології дослідження та визначення теоретичних узагальнень; монографічний та порівняльний – для систематизації наукових підходів вчених до теоретичних аспектів участі громадськості в процесі прийняття рішень та розширення методологічної бази з метою обґрунтування доцільності використання інноваційних інструментів участі громадськості в процесі прийняття рішень, поширення практики бюджету участі; графічний – для візуалізації результатів дослідження; метод соціологічного опитування – для виявлення реалій залучення громадян до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади. Для соціологічного опитування використовувалася добровільна вибірка. Анкета була розповсюджена серед мешканців Березанської селищної територіальної громади за допомогою соціальних мереж. Цей метод збору даних використовувався цілеспрямовано, щоб з'ясувати, хто та наскільки активний у соціальних мережах та як вони цікавляться проблемами територіальної громади, де проживають. Опитування складалося з кількох основних конструкцій дослідження: з'ясування особистого ставлення громадян до участі в процесах прийняття рішень і підходу органів місцевого самоврядування до врахування громадської думки у процесі прийняття документів з різних аспектів територіального розвитку. З 44 респондентів розподіл у вікових групах 18-29, 30-40, 41-50, 51-60 був майже рівномірним: 24,5; 25,4; 23,8 і 26,3% відповідно. Цікаво, що особи у віці 18-29 років становлять 12%; респондентів віком від 51 року – 20%. Більшість респондентів були жінки (73%). Примітно, що за освітою близько 88% респондентів мають повну вищу освіту; 68% респондентів мають базову вищу освіту та 20% – професійно-технічну освіту. Опитані мешканці громади є представниками різних видів діяльності, а саме: 32,1% респондентів є працівниками соціальної сфери; 16,2% – державними службовцями; 24,1% – підприємці та фермери; 18,8% – ведуть домогосподарство; 3,5% –

навчаються; 5,3 – пенсіонери. Варто відмітити, що 16 респондентів (36,4%) назвали себе активними членами громади.

Більшість респондентів (64%) склалися з мешканців селища міського типу Березанка, 36% респондентів – мешканці інших сіл вказаної територіальної громади. Така активність мешканців одного населеного пункту у відповідях на запитання анкети може ґрунтуватися на зацікавленості жителів в розбудові селища та зростанні добробуту, підвищенні рівня життя і соціального захисту населення.

Інформаційне забезпечення становили нормативно-правові акти України, зокрема Конституція України [[13]], Закони України «Про звернення громадян» [[14]], «Про місцеве самоврядування в Україні» [[15]], «Про органи самоорганізації населення» [[16]] та інші; Європейська Стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні [[17]]; Інтернет-ресурси; монографічні, періодичні та довідкові публікації; матеріали звітності The Food and Agriculture Organization [[12]]; результати власних досліджень і розрахунків.

Відповідно до сформульованої мети етапами дослідження були: узагальнення теоретичних засад залучення громадян до прийняття рішень та їх правового регулювання; оцінка поширення практики партисипативного бюджетування для органів місцевого самоврядування; проведення соціологічного дослідження з метою визначення реалій залучення громадськості до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади; обґрунтування доцільності використання інноваційних інструментів участі громадськості у процесі прийняття рішень на рівні територіальних громад.

Використана методологія сприяла розв'язанню поставленого завдання та обґрунтуванню доцільності застосування інноваційних інструментів участі громадськості в процесі прийняття рішень, поширенню практик бюджету участі, що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства.

Результати та обговорення

На різних етапах процесу прийняття управлінських рішень рівень участі громадськості та неурядових організацій може відрізнятися залежно від інтенсивності залучення. Шеррі Арнштайн у 1969 р. вперше запропонувала типологію рівнів участі громадян у процесі прийняття управлінських рішень щодо соціально-економічного розвитку. У своїй статті авторка описує вплив суспільства на прийняття урядових рішень моделлю сходів, де на першій і другій сходинці знаходяться відповідно Маніпуляція і Терапія, далі йдуть Інформування, Консультування, Примирення, Партнерство, Делегування повноважень, а на верхній восьмій – Громадянський контроль [[18], с.9-10]. Крокуючи такими сходами, суспільство піднімається до найвищого рівня – справжньої громадянської участі. Зауважимо, що усі інші сучасні форми громадської участі тією чи іншою мірою базуються саме на цій основі.

Рада Європи, відповідно до «Кодексу кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень», виділяє чотири рівні участі. До них відносяться: інформація, консультації, діалог і партнерство [[19], с.7].

За рівнем активності участі громадян у суспільному житті автори навчального посібника «Управління персоналом в органах публічної влади» [[20]] дають таку градацію основних їх типів: абсентеїст; спостерігач; споживач; лобіст; громадський діяч; функціонер.

У рамках «Європейської Стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні» визначено принципи участі демократичного врядування, які базуються на принципах, правилах і практиках, розроблених в усьому світі [[17]].

Рекомендації щодо участі громадськості в процесі прийняття саме політичних рішень ухвалені Комітетом міністрів 27 вересня 2017 р. на 1295-му засіданні заступників міністрів [[21]]. В рекомендаціях зазначено, що громадська участь має спиратися та мотивуватися принципами, які застосовуються до всіх учасників, які публічно приймають участь у вирішенні проблем територіальних громад.

Як зазначає Л. Ковшун, «оскільки громадянська участь є глобальним трендом, кожна країна та організація розробляє власну політику для його впровадження» [[22]]. На думку діяча це вимагає як, з одного боку наявності відповідних правових механізмів та процедур, що дають змогу громадянам впливати на вирішення проблем територіальних громад, а з іншого, надають можливість приймати участь в ухваленні цих рішень. Дослідимо суть інструментів партисипації та впливу громадськості на владу, що передбачені чинним законодавством України. Звернення громадян є найпростішим способом спілкування громадян з владою, за допомогою якого громадяни України мають право надати зауваження, скарги та пропозиції органам державної влади та місцевого самоврядування [[14]].

За допомогою загальних зборів громадян можна вирішувати самостійно, без втручання влади значну частину своїх прав громадянина. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» до компетенції зборів громадян віднесено вирішення питань місцевого значення [[15]].

Ще одним способом сприяння розгляду місцевою радою питань, що зачіпають інтереси громадян та відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування, є місцеві ініціативи. Слід зазначити, що рішення місцевої ради видається за результатами розгляду місцевої ініціативи [[15]].

Яскравим прикладом такого рівня участі громадян як делегування є органи самоорганізації населення. Місцеві ради можуть дозволяти місцевим жителям створювати різні органи самоорганізації населення та наділити їх частиною власної компетенції, фінансів, майна [[13], ст.140, [15], ст.14, [16], ст.2]. Доречно зазначити, що суть ідеї створення органу самоорганізації населення полягає в делегуванні частини повноважень місцевої влади за принципом субсидіарності безпосередньо організованій частині громади.

Місцевий референдум є це формою прийняття жителями територіальної громади рішень шляхом прямого голосування. Для світової практики місцевий референдум є поширеною формою прямої демократії. Громадські рішення, прийняті на місцевих референдумах, є обов'язковими до виконання [[15]].

Громадські слухання є найпоширенішим механізмом місцевої демократії. Керівництво територіальної громади може проводити громадські слухання, організувати зустрічі з депутатами та посадовцями місцевого самоврядування. Під час таких зустрічей відбувається з питань місцевого значення, які належать до компетенції місцевого самоврядування [[6]].

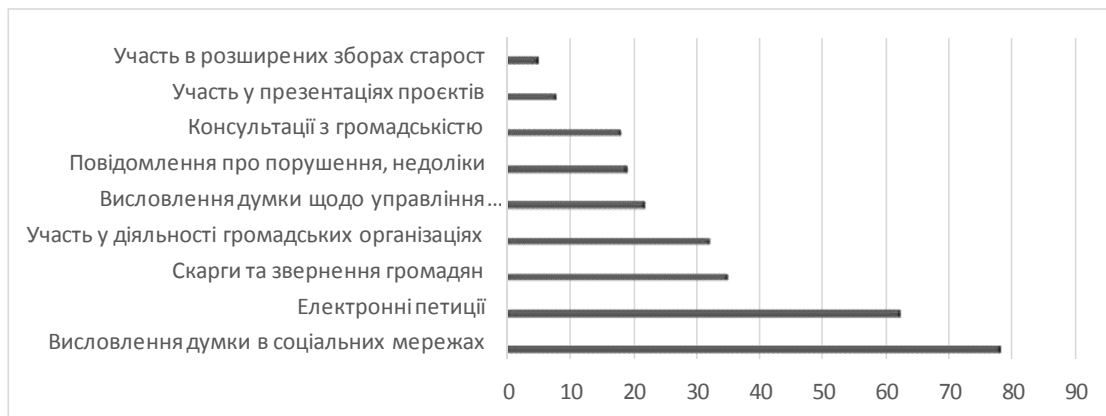
Осучасненою формою громадської участі є електронні петиції. Це така форма петиції, яка підписується онлайн, зазвичай через форму на веб-сайті. Відвідувачі онлайн-петиції підписують петицію, додаючи свої дані, такі як ім'я та адреса електронної пошти [[23], ст.23].

Дослідивши форми громадської участі та їх регламентацію чинним законодавством, вважаємо, що важливим напрямом залучення громадськості до процесу прийняття управлінських рішень, інструментом прямої демократії, за допомогою якого кожен житель територіальної громади має можливість долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та впливати на прийняття рішень щодо видаткової частини місцевого бюджету, є громадський бюджет або бюджет участі [[24]]. З точки зору територіального розвитку цей інструмент допомагає використовувати бюджетні кошти для вирішення питань, які є життєво важливими, на думку користувачів результатів проекту (місцевих громад). Участь у процесах прийняття рішень передбачає надання громадянам, громадам, неурядовим організаціям та іншим зацікавленим сторонам можливості впливати на формулювання політики та законів, які їх стосуються [[9]]. Результатом впровадження бюджету участі є збільшення кількості та якості затребуваних суспільних і приватних благ і послуг, що надаються населенню території в результаті розвитку або реконструкції об'єктів громадської інфраструктури. Вважаємо, що поширення такої практики для територіальних громад сприятиме налагодженню комунікації між місцевою владою та населенням територіальної громади, створенню умов для участі мешканців територіальної громади у розподілі бюджетними коштами для задоволення своїх потреб.

Створення ініціатив, які дають змогу залучати громадян до процесів прийняття управлінських рішень, дають можливість налагоджувати взаємодію між владою та громадою. Однак, стратегії участі та засоби участі також відрізняються і сильно залежать від того, хто організовує участь і з якою метою. Участь громадськості може приймати форму конструктивної співпраці з місцевою владою для планування соціально-економічного розвитку або може бути протиріччям, якщо ініціативи відхиляються. В ідеалі участь громадськості має призвести до результатів, які відповідають інтересам якомога більшої кількості учасників територіальної громади, а не лише однієї групи зацікавлених сторін. На думку В.С. Кравціва & І.З. Сторонянської політика, яка на етапі розробки мала широке громадське сприйняття, є успішною, ніж політика, яка є невідомою суспільству [[25]]. Переважна частина рішень влади стосується громадян території. Коли люди знають про ці рішення і відчують, що вони доклали зусиль до їх розвитку, вони, швидше за все, будуть дотримуватися правил їх виконання.

Для виявлення реалій залучення громадян до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади було проведено опитування 44 респондентів. На запитання «Наскільки ви особисто активні у висловленні своєї думки чи внесенні пропозицій муніципальної влади при підготовці документів з соціально-економічного розвитку?» 39% респондентів заявили, що вони не є ні пасивними, ні активними. Проте навіть більше третини респондентів відповіли, що вони активні (27%) і дуже активні (9%). При з'ясуванні зв'язку між статтю та активністю в суспільстві було помічено, що відсоток відповідей між різними статтями за діяльністю був дуже подібним: 50% представників чоловічої статі стверджували, що вони неактивні, а 50% вважали, що вони були активними. Відповідно, жіноча стаття оцінила свою активність так: 53,1% неактивні та 46,9% – активні. Респонденти повинні були оцінити рівень своєї активності за 5-бальною шкалою Лайкерта. На запитання «Чи достатньо у вас інформації про можливості участі громадськості в процесі прийняття рішень на рівні територіальної громади?» аж 84% відповіли, що інформація надто обмежена.

Крім того, розглядалося питання «З яких джерел ви дізнаєтеся про проекти чи рішення, які розглядаються в громаді?». Респонденти мали змогу вибирати декілька варіантів відповідей, але переважна більшість (78%) зазначили, що найпопулярнішим джерелом інформації є соціальні мережі (наприклад, Facebook). Респонденти також відповіли, що шукають інформацію про різні проекти соціально-економічного розвитку на сайті територіальної громади (32%) та запитують в активних членів спільноти (50%). Лише 5% респондентів запитують у керівництва громадою про питання соціально-економічного розвитку, які їх хвилюють, і жоден з респондентів не відповів, що отримав інформацію про це від голови громади або старост. Опитування показало, що мешканців Березанської територіальної громади однаково хвилюють особисті житлові та місцеві проблеми, але найчастіше вони обговорюють ці проблеми не з керівними органами, а з друзями та знайомими (89%). З наведеного нижче рисунка 1 видно, що респонденти частіше користуються соціальними мережами для спілкування з представниками влади, ніж для участі в презентаціях проектів чи інтерв'ю з представниками влади. Крім того, враховуючи, що 46% респондентів зазначили, що вони не спілкувалися з представниками органів місцевого самоврядування та не надсилали запитів/скарг, можна стверджувати, що більшість респондентів висловлюють свою точку зору лише в неформальній обстановці, яка не впливає на планування соціально-економічного розвитку території.

Участь в розширених зборах старост 5%

Участь у презентаціях проєктів 8%

Консультації з громадськістю 18%

Повідомлення про порушення, недоліки 19%

Висловлення думки щодо управління територіальною громадою 22%

Участь у діяльності громадських організацій 32%

Скарги на звернення громадян 35%

Електронні петиції 62%

Висловлення думки в соціальних мережах 78%

Рисунок 1. Форми участі громадськості в процесі прийняття рішень на рівні Березанської селищної територіальної громади, які використовувалися протягом 2021 року

Джерело: авторська розробка

Більшість респондентів вважають, що жителі Березанської селищної територіальної громади активно прагнуть висловити свою думку або подати пропозиції щодо документів соціально-економічного планування представникам влади (52%), однак не можна стверджувати, що так вважає більшість жителів селища Березанка, оскільки більшість респондентів – мешканці однієї території. Досліджуючи думку респондентів про те, чому громадяни не беруть участь у прийнятті громадських рішень, було помічено, що переважає розчарування в самоврядуванні, оскільки від участі нічого не очікується (75%), вони також не довіряють своїм знанням – 54% та 66% респондентів вважають, що більшість громадян не мають інформації про процеси планування. Деякі респонденти також обрали відповіді, які свідчать про відсутність особистої зацікавленості – 36% не мають на це часу, або 18% вважають, що це нецікаво населенню. Лише 5% респондентів вважають, що громадяни не беруть участі у прийнятті громадських рішень, оскільки довіряють рішенням депутатів ради. Нижче в таблиці 1 показано бачення респондентів щодо залучення громадян до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади.

Таблиця 1. Думка респондентів щодо участі громадян у процесі прийняття рішень територіальної громади (на прикладі Березанської селищної територіальної громади)

Кількість учасників	Відповіді на питання про участь громадян				
	Повністю не згоден	Не згоден	Деся посередині	Згоден	Повністю згоден
5	24	11	6	5	5
20	19	26	18	10	10
18	13	22	24	24	24
7	5	7	9	9	9
2	2	2	4	4	4

Законодавством передбачено достатньо можливості для участі громадян в процесі прийняття рішень	22.7	31.8	27.3	13.6	4.5
Керівництво зацікавлене співпрацювати з жителями громади	52.3	29.5	11.4	2.3	4.5
Інформація, надана щодо прийняття рішень, проста для розуміння	31.8	50.0	11.4	2.3	6.8
Громада реагує на думку громадян	38.7	34.1	20.5	4.5	2.3
Громадяни мають достатньо інформації про можливості брати участь у прийнятті рішень	45.5	31.8	9.0	11.4	2.3
Громадяни довіряють рішенням, що приймаються ОМС	52.3	25.0	15.9	2.3	6.8
Жителі мають достатню компетенцію брати участь у прийнятті рішень	11.4	15.9	29.5	22.7	20.5
Громадяни мають навички для участі у прийнятті рішень	9.0	20.5	25.0	20.5	22.7

Джерело: авторська розробка

Твердження були сформульовані відповідно до двох конструктів дослідження: довіра до органів місцевого самоврядування та законодавства та впевненість респондентів у своїх знаннях. Респонденти вважають, що органи місцевого самоврядування не зацікавлені у співпраці з населенням, а інформація, яку надає громада, не є чіткою та легкою для розуміння. Проте, навіть якщо органи місцевого самоврядування не реагують на думку громадян, на думку респондентів, громадяни мають достатньо інформації про можливості брати участь у процесі прийнятті рішень і довіряють рішенням територіальної громади. З відповідей щодо самовпевненості можна помітити, що респонденти, хоча й сумніваються, погоджуються, що вони мають достатню компетентність і навички для участі в ухваленні рішень. Дійсно, більше половини респондентів вважають, що ТГ повинна не лише інформувати громадськість про способи та можливості участі в прийнятті громадських рішень, а й давати поради та більше враховувати потреби та побажання суспільства перед прийняттям рішень. Більшість респондентів вважають, що існує гостра потреба (84%) або

потреба (9%) у співпраці між ТГ та громадянами у прийнятті рішень щодо планування соціально-економічного розвитку.

Отже, вибіркова сукупність для аналізу склала 44 респонденти. З опитування було помічено, що респондентів однаково хвилюють місцеві та особисті проблеми при участі в процесі прийняття рішень соціально-економічного планування, але вони частіше обговорюють ці проблеми зі своїми друзями та знайомими та використовують соціальні мережі, ніж для участі в презентації проектів або інтерв'ю з представниками влади. Таким чином, щоб підтримати участь громадськості на всіх етапах управлінського процесу, можуть використовуватися різні інструменти та механізми.

Будь-яке успішне спілкування між різними групами людей можна вважати результатом розмов, діалогів чи переговорів. Проте активісти суспільно-політичного життя шукають постійно нові форми і практики спілкування. Ці практики будуються на основі особливостей розвитку окремих територій, формування культури діалогу та багатьох інших чинників. Нами дослідженні практики, описані Аналітичним центром CEDOS [[8]]. Найбільш адаптованими і можливими для використання в територіальних громадах можуть бути наступні (рис. 2).

Консенсусна конференція

- Конференція, на якій спілкування громадян із різних соціальних груп та експертів дозволяє прийняти найбільш комфортне для кожного рішення

Консультативне опитування

- Інструмент, який дозволяє експериментальним шляхом впливати на громадську думку та бачити її зміну.

Керована візуалізація

- Уявіть свій день у місті через рік і дізнайтеся про можливості змінити це майбутнє.

Світове кафе

- Поеднує характеристики вільного простору та чат-кафе, де учасники ведуть вільну дискусію, але мають на меті створити концепт для майбутніх проектів.

Воркшоп

- Заняття, під час якого кілька експертних груп підходять до вирішення конкретної проблеми з різних боків і в результаті складають спільний план.

Уяви

- Подія, яка дозволяє зрозуміти та запозичити передовий досвід минулого для використання в майбутньому.

Громадська розробка альтернатив

- Група активістів ставить жителям громади питання: «Як зробити наше місто кращим для життя?» - і записує тисячі відповідей, які потім представляє спільно. Громада обирає найважливіші проекти та об'єднується у робочі групи для їх реалізації.

Рисунок 2. Інноваційні механізми громадської участі для територіальних громад

Джерело: розроблено автором на основі досліджень [[8]]

Ще один інноваційний інструмент участі жителів громади в процесі прийняття рішень є громадський простір. Громадський простір – це складова простору в межах населених пунктів, що входять до складу громади [[26]]. Громадський простір може створюватися для забезпечення можливостей для відпочинку, реалізації комунікативного потенціалу, задоволення соціальних і громадських потреб, сталого та гармонійного розвитку територій громад.

Питання ефективної участі та співпраці громадянського суспільства в органах влади стали предметом наукового дослідження В.М. Семяновського [[27]]. В дослідженні наголошується на необхідності проведення реформування діючої в Україні системи співпраці влади та громадян на основі використання європейського досвіду. Автор наголошує, що українське законодавство разом із міжнародними зобов'язаннями та стандартами закладає надійну правову базу для широкої участі громадянського суспільства не лише в символічних заходах, а й у визначенні порядку денного, ухваленні рішень та

виробленні висновків щодо заходів. Підтримуємо думку автора та переконані, що лише система спільного прийняття та реалізації рішень здатна гарантувати дотримання безперервного та ефективного зворотного зв'язку між людиною та владою. А вчені наголошують, що для того, щоб виявити, що приваблює громадянську поведінку, варто з'ясувати, як державна підтримка може сприяти активній громадянській позиції та сприяти створенню невиробленого громадянського суспільства.

Визначення шляхів, що сприятимуть покращенню участі громадян в процесах прийняття рішень на місцевому рівні в процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні присвячена робота Л.С. Доскіч [[28]]. Автором обґрунтована необхідність активізації інститутів громадянського суспільства на рівні територіальних громад та виявлений взаємозв'язок між ефективністю процесів місцевої політичної активності та громадською участю. Переконані, що разом з тим важливого значення має постійний пошук нових форм і практик спілкування, які будуються на основі особливостей розвитку окремих територій, формування культури діалогу та багатьох інших чинників. Вважаємо, що інноваційні механізми громадської участі сприятимуть формуванню активного громадянського суспільства, підвищенню рівня громадянської освіти. Такої ж думки і автори [[29]]. В своїх дослідженнях автори [[30]] стверджують, що на місцевому рівні в усьому світі уряди, громади та інші організаційні партнери експериментують із різними підходами для збільшення участі громадськості та впливу на прийняття рішень і дій на регіональному, міському та/або районному рівнях.

В ході проведеного дослідження встановлено, що найбільш впроваджуються інструменти е-демократії. Такі ж висновки зроблені і в дослідженнях І.Р. Тимечко [[31]]. Разом з тим авторкою виявлено низьку активність в створенні органів самоорганізації населення та використання інструментів громадського контролю, водночас зазначено, що в процесах вирішення завдань розвитку територіальних громад Карпатського регіону є активними громадські та благодійні організації, які сприяють активному залученню додаткових фінансових ресурсів.

Підвищенню активності та залученості громадськості до участі громадськості в процесі прийняття рішень щодо розподілу фінансових ресурсів у місцевих бюджетах дозволяє впровадження бюджету участі [[32]]. Аналогічної думки автори [[33]], якими запропоновано основні складові, які має включати процес партиципаторного бюджетування, метою якого є сприяння налагодженню соціального діалогу між місцевою владою та жителями територіальної громади та створення умов для участі жителів територіальної громади у бюджетних процесах для задоволення своїх потреб. Вважаємо, що партиципаторне бюджетування дає змогу задовольнити нагальні потреби громади у відносно короткий проміжок часу, стимулює економічний розвиток на місцевому рівні та покращує відносини між установами та представниками як громадянського суспільства, так і влади. Цей інструмент прямої демократії більше допомагає соціально захищеним представникам більшості піклуватися про вразливі меншини, наприклад, людей з обмеженими можливостями, безробітних, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, бездомних та сиріт.

Дослідження О.В. Іваніни [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**] підкреслюють, що попри поширення і доступність різних форм громадської участі і можливість громадян долучатися до процесу прийняття рішень з питань соціально-економічного розвитку громади, безпосередня участь жителів залишається на низькому рівні. Є незначна частина активних громадян чи навіть організації громадянського суспільства, які долучаються до комунікації з органами місцевого самоврядування, проте таку участь важко можна назвати ефективною і такою, що висловлює думку всієї громади.

Досліджуючи думку респондентів про те, чому громадяни не беруть участь у прийнятті громадських рішень, було помічено, що переважає розчарування в самоврядуванні, громадяни також не довіряють своїм знанням та 66% респондентів вважають, що більшість громадян не мають інформації про процеси планування. Деякі респонденти також обрали

відповіді, які свідчать про відсутність особистої зацікавленості та вважають, що це нецікаво населенню. Лише 5% респондентів вважають, що громадяни не беруть участі у прийнятті громадських рішень, оскільки довіряють рішенням депутатів ради. В свою чергу дослідження [[35]] вказує на те, що домінуюче чи нерішуче ставлення посадових осіб органів місцевого самоврядування та наголос на правилах і експертних знаннях можуть перешкоджати автентичній участі громадян у процесі прийняття рішень. Науковці [[36]] в ході проведеного дослідження роблять висновок, що більшість респондентів щиро зацікавлені у підвищенні об'єктивності та представництва через діалог громадян.

Участь громадськості в контексті управління органів місцевого самоврядування дозволяє врахувати в діяльності соціальні, екологічні та інші чинники, зменшує ризики за рахунок спільного виконання управлінських рішень з урахуванням інтересів певних соціальних групи в них, а також залучення їх до процесу прийняття управлінських рішень. Аналогічної позиції науковці [[37]], які стверджують, що ініціативи розвитку міст впливають на повсякденне життя громадян, тому громадяни часто самі беруть участь у цих процесах. Таку ж думку підтримують автори [Ошибка! Источник ссылки не найден.] та вважають, що з одного боку – громадяни мають бути обізнаними та проінформованими щодо можливості участі їх в місцевих справах, прийнятті рішень щодо місцевого розвитку, а з іншого – має бути бажання місцевої влади слухати, враховувати та адекватно реагувати на думку громадян. Дійсно, в ході проведення нами соціологічного дослідження встановлено, що більше половини респондентів вважають, що ТГ повинна не лише інформувати громадськість про способи та можливості участі в прийнятті громадських рішень, а й давати поради та більше враховувати потреби та побажання суспільства перед прийняттям рішень. Переконані, що лише за таких умов залучення громадян до вирішення питань місцевого самоврядування буде взаємовигідним як для мешканців відповідної території, так і для органу місцевого самоврядування.

Висновки

Визначено форми громадської участі та їх регламентацію вітчизняним законодавством. Обґрунтовано, що найпопулярнішим способом спілкування громадян із представниками влади є інструменти електронної демократії.

Обґрунтовано доцільність використання механізму партиципаторного бюджетування для територіальних громад, що сприятиме налагодженню соціального діалогу між лідерами та членами громади під час прийняття рішень, створенню умов для участі мешканців територіальної громади у формуванні бюджету для задоволення їхніх потреб.

Проведено соціологічне опитування щодо виявлення реалій залучення громадян до процесу прийняття рішень на рівні територіальної громади. В результаті було помічено, що респондентів однаково хвилюють міські та особисті проблеми планування соціально-економічного розвитку території, але вони частіше обговорюють ці проблеми зі своїми друзями та знайомими та використовують соціальні мережі, ніж беруть участь в презентації проєктів або інтерв'ю з представниками влади. Таким чином, щоб підтримати участь громадськості на всіх етапах управлінського процесу варто використовувати інноваційні інструменти та механізми.

Запропоновані інноваційні механізми громадської участі (консенсусна конференція, консультативне опитування, керована візуалізація, світове кафе, воркшоп, уяви, громадська розробка альтернатив), що сприятиме формуванню активного громадянського суспільства, підвищенню рівня громадянської освіти. Ще одним інноваційним інструментом участі жителів громади в процесі прийняття рішень є громадський простір. Сформульовані авторські висновки та рекомендації характеризуються позитивним впливом на залучення громадськості до процесу прийняття рішень, оскільки створення вищої культури прийняття рішень та активізація громадянського суспільства на рівні територіальної громади може сприяти отримувannya якісніших послуг та покращенню якості життя населення. Подальше вивчення форм участі громадськості в процесі прийняття рішень на рівні територіальних

громад зумовлює необхідність дослідження ступеню поінформованості населення щодо можливостей такої участі і бажання місцевої влади дослухатися до думки громадян, адекватно на неї реагувати, що буде взаємовигідним для всіх сторін.

References

- [1] Ferdi Kamberi, & Bekim Baliqi. (2018). Participation of the Community in the Decision-Making Process – Case the Municipality of Pristina. *Path of Science*, 4(8), 5001-5012. Retrieved from https://www.academia.edu/37399683/Participation_of_the_Community_in_the_Decision_Making_Process_Case_the_Municipality_of_Pristina
- [2] Decree of the President of Ukraine № 487/2021 “On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026”. (2021, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23>.
- [3] Decree of the President of Ukraine № 722/2019 “On the Goals of Sustainable Development of Ukraine for the period up to 2030”. (2019, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
- [4] Order of the Cabinet of Ministers № 333 “On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine” (2014, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
- [5] The concept of development of civic education in Ukraine: the order of the Cabinet of Ministers of 03.10.2018 № 710-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
- [6] Mistosite. (2016). *Government-Community Collaboration: Six Typologies of Public Participation*. Retrieved from <https://cutt.ly/8KPHIco>.
- [7] Shumlyayeva, I. (2021). The influence of European norms of participatory democracy on increasing the level of participation of Ukrainian citizens in local self-government. *Public administration aspects*, 9(1), 113-120. doi: 10.15421 / 152111.
- [8] Cedoss.org.ua. (2017). *Research of mechanisms of public involvement in the decision-making process by Kyiv city authorities*. Retrieved from https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/re_cedos_web.pdf.
- [9] Jankauskaitė-Jurevičienė, L., Mlinkauskienė, A. (2021). Community Participation in Decision Making Processes in Urban Planning: The Case of Kaunas. *Journal of Contemporary Urban Affairs*. 5(2), 197-208. Retrieved from <https://media.neliti.com/media/publications/339646-community-participation-in-decision-making-8395785a.pdf>
- [10] Hertting, N., & C. Kugelberg. (2018). Representative Democracy and the Problem of Institutionalizing Local Participatory Governance. In *Local Participatory Governance and Representative Democracy*: 1st ed. 1–17. Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315471174-1/representative-democracy-problem-institutionalizing-local-participatory-governance-nils-hertting-clarissa-kugelberg>
- [11] Nyaranga, M.S., Hao, C., & Hongo, D.O. (2022). The role of public participation in governance towards achieving sustainable development. Part 2. *RUDN Journal of Public Administration*, 9(1), 29-41. doi: 10.22363/2312-8313-2022-9-1-29-41.
- [12] The Food and Agriculture Organization. (n.d.). *Citizen participation in sustainable rural development*. Retrieved from <https://www.fao.org/in-action/territorios-inteligentes/noticias/detalle/en/c/1376243/>.
- [13] The Constitution of Ukraine of 28 August 1996. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- [14] Law of Ukraine № 393/96-VR “On Citizens’ Appeals”: (1996, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

- [15] Law of Ukraine № 280/97-BP “On Local Self-Government in Ukraine”. (1997, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
- [16] Law of Ukraine № 2625-III “On Bodies of Self-Organization of the Population” (2001, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.
- [17] Council of Europe. (n.d.). *European Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level*. Retrieved from http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Strategy_for_Innovation.pdf.
- [18] Gonchar, Y. (2021). *Participation in community development strategy. Experience of territorial communities of Donetsk and Luhansk regions*. Retrieved from file:///C:/Users/KafPuatom2/Downloads/UA-UNDP-participation-in-strategic-planning-web.pdf.
- [19] Code of best practices for public participation in the decision-making process. (2009). In *Conference of International Non-Governmental Organizations of the Council of Europe*. Retrieved from <https://rm.coe.int/16802eeddb>.
- [20] Seryogin, S.M, Borodin, E.I., Komarova, K.V., Lipovskaya, N.A., & Tarasenko, T.M. (2019). *Personnel management in public authorities*. Dnipro: DRIDU NADU, 200 p.
- [21] Council of Europe. (2017). *Guidelines for public participation in political decision-making*. Retrieved from <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>.
- [22] OporaUa. (2018). *Civic participation: what is it?* Retrieved from <https://www.oporaua.org/news/vyborny/45436-hromadianska-uchast-shcho-tse-take>.
- [23] Law of Ukraine № 577-VIII “On Amendments to the Law of Ukraine “On Citizens’ Appeals” concerning Electronic Appeals and Electronic Petitions”. (2015, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text>.
- [24] Order of the Ministry of Finance of Ukraine №94 “On Approval of Methodological Recommendations on Mechanisms of Public Participation in the Budget Process at the Local Level”. (2020, March). Retrieved from <https://cutt.ly/FKPHRG0>.
- [25] Kravtsiva, V., & Storonyanska, I. (2020). *Territorial communities in terms of decentralization: risks and mechanisms of development*. Lviv: SI “Institute of Regional Studies named after MI Dolishny of NAS of Ukraine”.
- [26] How to create a public space: recommendations for communities? Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/776/ULEAD_public.pdf.
- [27] Semianovskiy, V. M. (2019). Participation of the Public in State and Local Governance: Principles, Statistics and European Experience for Ukraine. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 21–30. Doi: 10.31767/su. 2(85)2019.02.03.
- [28] Doskich, L.S. (2017). The influence of citizens on decision-making by local self-government bodies as a factor in the effective functioning of democracy at the local level: Polish experience and Ukrainian realities. *Political life*. № 3, P. 35-40.
- [29] Baxtera, S., Barnes, A., Leeb, C., Mead, R., & Clowes, M. (2022)/ Increasing public participation and influence in local decision-making to address social determinants of health: a systematic review examining initiatives and theories. *Local government studies*. <https://doi.org/10.1080/03003930.2022.2081551>. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03003930.2022.2081551?needAccess=true&role=button>
- [30] S. N. Blok, H. J. M. Fengerand M. W. & van Buuren. (2022) Stimulating civic behavior? The paradoxes of incentivising self-organization. *Local government studies*. <https://doi.org/10.1080/03003930.2022.2087061>. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03003930.2022.2087061?needAccess=true&role=button>
- [31] Tymechko, Iryna (2019). Civil participation in decision-making at the level of territorial communities: instruments of participation”, *Efektivna ekonomika*, vol. 2, Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6903> (Accessed 02 Jan 2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2019.2.53](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.53)

- [32] Federation of Canadian Municipalities. (2020). International Technical Assistance Project “Partnership for Local Economic Development and Democratic Governance”, P.36. Retrieved from http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/PLEDDG_Casestudy_Participatory_Budgeting_2020-eng.pdf
- [33] Sirenko N., Melnyk, O., & Shyshpanova, N. (2018). Prospects for implementing the “participatory budgeting” as an effective instrument for implementing budgetary policy at the local level. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(2), 222-228. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-222-228>
- [34] Ivanina, O. V. (2020). Risks and obstacles of public participation at the level of local communities in Ukraine. *Politicus: Science. magazine*. №3. P. 31–38. DOI <https://doi.org/10.24195/24149616.2020-3.5>
- [35] Wieke Blijleven. (2022). Expert, bureaucrat, facilitator: the role of expert public servants in interactive governance. *Local government studies*. <https://doi.org/10.1080/03003930.2022.2047028> Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03003930.2022.2047028?needAccess=true&role=button>
- [36] André Baltz. (2022). Disseminating and collecting information: municipalities’ communicative practices and deliberative capacities. *Local government studies*. V. 48, №. 1, 48–67 <https://doi.org/10.1080/03003930.2021.1909575> Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03003930.2021.1909575?needAccess=true&role=button>
- [37] Sissel Hovik & Inger Marie Stigen. (2022). The paradox of organizational complexity in urban development: boundary spanners’ handling of citizen proposals. *Local government studies*. <https://doi.org/10.1080/03003930.2022.2052857> Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/03003930.2022.2052857?needAccess=true&role=button>
- [38] Kryvokulska, N. & Bogach, Yu. (2020). Analysis of forms of public participation in local self-government. *Economic analysis*. V. 30. №. 4. P. 60-66.